

Sälohus vid Skälsbo

Inga-Lill Andersson Alice Andersson <sosselill@hotmail.com>

Vid Skälsbo i gränstrakten till vägskälet fanns ett Sälohus till skydd för dem som vistades på vägarna. Det kunde vara gångande köpmän, de kanske hade släpor med varor eller vandrare som skulle ta sig från en by till en avlägset liggande plats, eller nasare som hade andra ärenden. Många var lösdrivare, förtennare, skojare, oäktingar, signare, månglare, men även gesäller som var på sin vandring eller andra som kanske ägde ett nålbrev med viktigt innehåll för en husmor. Några var rymmare och tittade sig om efter länsman, eftersom lösdrivare sattes i kurrar och sattes på tvångsarbete. Ravinerna nära Skälsbo var tunga att passera och man var ibland påpassad av ont folk. Den ensamme vandraren som drog från härad till härad kände sig varmt omfamnad av skogens alla träd och ju mörkare kvällshimlen sänktes, ju hårdare kändes grenarnas vassa rispanen medan nattugglan skrämde när den hoade in tystnaden. Endast luffarens egen andhämtning och egna steg hördes. När han trampade på en kvist lät det som ett tordön och han ryckte till av rädsla. **Herren är min herde, mig skall inte fattas, han låter mig vila på gröna ängar, han för mig till vatten där jag finner ro.**

När han kom till ett torp möttes han av misstänksamhet och undran, när han frågade om han skulle hugga lite ved på vedbacken. Men vid Sälohusen fanns inte denna ovilja utan luffaren blev en kamrat som förmedlade nyheter från världen och pratade om vagabonder från andra härader. Alla luffarnamn var öknamn som de själva kände till ex nöckelmakarn, ettan, dalslänningen. Någon hade kanske ett munspel eller ett handklaver och drog ett par toner. Månljuset kunde få det finaste ruckel till sälohus att bli en varmt ombonad stuga. Man berättade oanständiga historier, sa gudsord och berättade ordspråk som; Det finns fyra ting som ingen kan dölja: Skabb och kärlek, Eld och Hosta; Och av flammande eld blir man bränd - av skökan skämd. Det skrattades och kluckades hejdlöst åt det okristliga.

Följ mig, broder, bortom bergen, med de stilla svala floder,
där allt havet somnar långsamt inom bergomkransad bädd.
Någonstädes bortom himlen är mitt hem, har jag min moder,
mitt i guldomstänkta dimmor i en rosenmantel klädd. Dan Andersson

Nära Sälohuset fanns en bäck där vandraren kunde få rinnande vatten att dricka. Stigarna eller klövjelederna letade sig utefter berg eller åsar och längs med vattendrag. När hästarnas klövjade laster så krävde, blev hålvägarna bredare och även kärror kunde dragas där. Över myrar och sankmarker byggdes kavelbroar, som i botten hade ett rislager och därpå långtimmer för att avsluta med kavlar (timmer på tvärs). Ovanpå lades jord, sten och grus. Hjuldon kunde nu även komma fram på breda stigar och grävde djupa foror i leran. Vattnet frös vid minusgrader och därmed hade man fina vintervägar för slädarna. **Han vederkvicker min själ, han leder mig på rätta vägar, för sitt namns skull**

Sälohus var ett enkelt härbärke, en övernattningsstuga som snickrats ihop av timmer och som drevats med mossa och lera, med spåntak där det fanns mossa med blomster i. Bönderna ville inte ha halta o lytta samt okända skumraskfolk strykande kring sina gårdar. För sin själs frälsning var bönderna ålagda att visa god vilja i goda gärningar inför kyrkans män, och skulle underhålla en sovstuga som skydd för dem som vandrade på vägarna. Detta var början till det som senare blev härbärke och därefter gästgiveri. Sälohusen kunde ligga på en dagsmarsch avstånd i glest befolkade ödetrakter. Det ansågs som en skam att neka husrum åt vägfarande och redan på 1000-talet var svenskarna kända för att vara gästfria. **Om jag än vandrar i dödsskuggans dal, fruktar jag intet ont, ty du är med mig, Din käpp och stav, de tröstar mig.**

Alla vägfärande rymdes inte i sälohusen utan de fick ibland nästan brutalt ta in hos närmsta bonde, där de tog sig kost, logi och foder till sin häst. Bonden försökte alltid tala med vägfärande och sa; Det är bättre att sträva med två getter och halmtäckt tak, det är inte så tungt som att tigga.

De som tog sig husrum och mat blev betungande för bönderna så det blev förbjudet med våldsgästning redan på 1300-talet. Därefter behövde inte bonden lämna mat och rum utan ersättning, endast kungen med följen fick ta in utan att betala för sig. När vandraren kom in i en stuga började han ofta arbeta med sina händer och forma till vispar, grytunderlägg eller andra nyttoting av järntråd, det var luffarslöjd eller luffartjack. Man sålde och trugade på bönderna sina vispar och skedar för att få en slant eller byta mot en brödkant eller någons uttjänta skor. En finnkniv eller tjuring var viktig när man arbetade eller hade som skydd, ty någon kanske behövde försvara sig och låta den andre 'smaka på kniven'.

Dessa enkla hus fanns i obygd där det var långt mellan folk och gårdar samt vid stora skogar. De var byggda av timmer med tak som var övertäckt med mossa och ovan grunden fanns en klov, en mushylla. Stegstocken eller tröskeln var hög för att skydda och den låga pörten och dörren var gisten och kved, när stackaren öppnade och kom in på det stampade jordgolvet av jord, sand och grus. Det fanns inga fönster men en takglugg med rökfång släppte in ljus, samt att röken från eldstaden tog den vägen ut. Det fanns ingen värme i stugan och det var tämligen dragit mellan timret, men det blev snabbt varmt när man fått fyr i eldstaden. Vid väggarna fanns sovbritsar där man fick samsas om platsen medan vindpustar slickade nacken. Luffaren rev i sitt hår ty löss och gnetter kändes och klådan var besvärlig. Timmerstockarna var täckta av knivars karvande och mörka skrivtecken. Stugan gav husly mot värsta nattkylan och skydd mot vilda djur som hördes i nattens hoande läten. Det fanns ingen förplägnad att få, men köpmännen hade med sig färdkost eller ordnade smörgåspaket hos närmsta bonde. **Du dukar för mig ett bord i mina ovänners åsyn, Du smörjer mitt huvud med olja och låter min bägare flöda över. Idel godhet och nåd skall följa mig i alla mina livsdagar, Och jag skall bo i Herrens hus evinnerligen"**

För att få eld behövde man stål, flinta och fnöske. När man väl fått eld i klamparna och lågorna slickade veden kom fler från nejden och man berättade skrönor, svor och pratade högt om hur man lurat den lede. Man knackade i brädväggen för att urskulda sig de små lögnerna om folk och få. Vintertid när det var djup snö och fullmåne, kom ruskiga historier fram om '*de dödas julmässa*'. Därefter kunde ingen sova och man var fullkomligt livrädd för elden, vargen och oknytt. Mot natten försökte man att fästa elden genom att slå aska över glöden och undvika bränder. Trolldom och häxeri förekom. En vandringskona lurade i slutet av 1600-talet hustrun på Skjålsbo att utdela knutor för att förgöra sjukdom, vilket hon även dömdes för. Stå kyrkoplikt samt böter till Naglums kyrka blev straffet för fru Gunilla.

Sälohusen underhölls av de närmast boende gårdarna, vars drängar fick ta sig en lov till sälohuset och titta till, då man var rädda för bränder. Den rastande och vilande vandraren fick tända en eldstad för att sova ut, då det fanns ved i stugan. Vilda djur fanns det gott om och hungriga vargar strök alltid omkring i skogstrakterna vid Skjålsbo, dessutom tyckte man sig märka av skogsråa. Man byggde fångstgropar för varg och hoppades att de skulle falla i fällan. En stor fångstgrop låg nära älven och lite norr om Edsvägen, då man ville skydda sina Edsmärrar och andra husdjur.

När man lämnade det oansenliga sälohuset var man skyldig att samla in ved till nästa vandrare som kom. Snart spred sig ryktet till stigmän och landsvägsrövare att det var enkelt att råna

och mörda för att komma åt de resandes varor. Vandrare löpte stora risker för liv och lem i täta skogar från stråtrövare som hade ont i sinnet.

Stråtrövarna visste om att mörda sina offer efter att de plundrat dem, ty om en rövare blev fasttagen väntade ett straff om rådbråkning när man krossade armar och ben efter deras illdåd. Vid väggens sovbänk hade man ofta ett enkelt vapen intill sig som skydd för ovälkomna gäster och hade man inga vapen med sig så tog man med sig en sten in i stugan som huvudgård samt en grov käpp för att skydda sig med. Banditerna skydde inga medel och kom ofta i följen, så det var svårt att stå emot dem. Man brottades, nöps och slogs, men till slut hade ändå vandraren fått betala med sitt liv och sina varor. Resenärerna slog sig ihop i stora följen för att värja sig och sina ägodelar mot rövare, men rövarhoparna hade oftast större följen. **Många gäster gör ett dåligt härbärke.**

Fattiga barfotavandrare var uttrötta och hungriga när de kom till ett sälohus efter långa färder då de vandrat i skogsklädda ödebygder. Tiggare tog också sin färd till sälohusen i hopp om att tiggas till sig lite färdkost av köpmännen mot att de samlade bränsle till elden. Närheten till Edsvägen med sina varor gjorde att sluga fredlösa stråtrövarband såg till att hålla sig nära Sälohus och Edsväg. Runt sälohusen växte andra hus upp, då man kunde göra byteshandel med de köpmän som vilade i härbret. Så småningom blev det en liten handelsplats där Sälohuset låg intill allfarvägen ofta vid ett vägskäl.

Köpmännen hade sina kända viloställen i gårdarna utefter stråkvägarna, då de återkom regelbundet. Där gjorde man avtal om att få natta över och få mat mot någon köpmansvara. **Så som härbäret eller värden är, så blir gästen.**

Vid älven nedanför Skälsbo kunde man ta sig med båt över till Åkersvass. Skälsbo finns i jordebokshandlingar sedan 1500-talet. Man ställde sig vid älven och ropade efter båten så rodde den över vid lugnvatten, och man fick 'betala' en penning för att komma över. Vid älven fanns det alltid gott om lax och föda för dem som lyckades fånga den. På andra sidan kunde vandrare gå uppåt älven och nå kvarnbyn.

Referens

SAOB

Trollhättan genom tiderna. G. Lundén. Trollhättan. 1955

Vägar och vägfarande i Västergötland. Redaktionsutskott; U.E. Hagberg, J. Jacobsson, W. Johannesson, L.Svedlund, E. Åsbrink. Skara. 1981.